

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ
Факультет соціальної та психологічної освіти
Кафедра психології

Муха Оксана Анатоліївна

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ
ЦІННІСНИХ ДЕТЕРМІНАНТ МОРАЛЬНОГО
СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

спеціальність 053 Психологія

РЕФЕРАТ

магістерської роботи
за освітньо-професійною програмою
«Психологія»

Науковий керівник: *кандидат*
психологічних наук, доцент
Байда Світлана Петрівна

Умань – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП

.....**Error!**

Bookmark not defined.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЦІННІСНОЇ ДЕТЕРМІНАЦІЇ МОРАЛЬНОГО СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ7

1.1. Цінності як фактор детермінації морального становлення особистості в юнацькому віці в сучасних соціокультурних умовах7

1.2. Методологічні підходи до дослідження ціннісної детермінації морального становлення особистості в юнацькому віці17

РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЯВУ ЦІННІСНОЇ ДЕТЕРМІНАЦІЇ МОРАЛЬНОГО СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ27

2.1. Методика дослідження особливостей ціннісної детермінації розвитку моральної сфери особистості в юнацькому віці27

2.2. Результати експериментального вивчення впливу ціннісних детермінант на моральне становлення особистості в юнацькому віці56

ВИСНОВКИ74

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....78

ДОДАТКИ.....83

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Сучасний етап розвитку психології характеризується тенденцією гуманізації, що визначає актуальність вивчення ціннісно-сміслової сфери та її впливу на процес морального розвитку особистості. Моральне становлення відбувається завдяки формуванню світогляду, підґрунтям якого виступає система цінностей, переконань, принципів. Прийняття й засвоєння моральних цінностей формує світоглядні уявлення, на основі яких людина здійснює моральне самовизначення. Світоглядні цінності істотно впливають на вектор життєвої активності особистості, на формування ціннісного відношення до світу й виконують регуляторну функцію в смисловому пошуку й моральній поведінці. Проблема ціннісної детермінації особистісного становлення викликає інтерес сучасних дослідників І.Д.Беха, М.Й.Боришевського, І.А.Зязюна, І.П.Манюхи, В.В.Рибалки та ін. Однак, психологічні закономірності впливу ціннісних детермінант на моральну сферу до кінця не вивчені.

Найбільш актуально проблема формування ціннісної системи встає в юнацькому віці, оскільки цей вік є сензитивним щодо морального самовизначення особистості (Д.Б.Ельконін). Саме в юнацькому віці закладаються ті основи, на яких будуватиметься ціннісно-моральний стрижень особистості в її подальшому житті. Відповідно до культурно-історичної концепції Л.С.Виготського, філософсько-психологічної теорії С.Л.Рубінштейна, основним джерелом формування ціннісно-сміслової сфери є культурно-історична спадщина: цінності, ідеали, критерії добра і зла. Процес морального становлення особистості оптимізується впливом культури, що втілює прагнення людей до вищих духовно-моральних ідеалів і формує ціннісний простір моральної свідомості. Сьогодні вітчизняна культура характеризується дифузністю ціннісних орієнтирів, відсутністю чітких ціннісних критеріїв і моральних зразків у суспільстві (І.Я.Медведева); гедоністично-прагматичною спрямованістю, індиферентністю щодо духовно-

моральних аспектів буття (В.Франкл, Е.Фромм); наявністю деструктивного впливу реклами, що сприяє нав'язуванню нездорових стереотипів (алкоголізації, легалізації сексуальних девіацій) і закладає основи для формування факторів самознищувальної поведінки (В.Д.Менделевич). Значною небезпекою для психічного здоров'я сучасної молоді є експансія ряду західних цінностей (гедоністичних, прагматичних), які не є домінуючими в традиційній національній культурі (С.П.Тищенко). Таким чином, ситуація полімодальності життєвих орієнтирів загострює проблему ціннісно-морального вибору особистості. У зв'язку з цим серед сучасної молоді спостерігаються масові прояви низького рівня моральної просвіти, несформованості ціннісно-сислової і моральної сфер, що стимулює формування гедоністично-прагматичної спрямованості. Втрата ціннісних орієнтирів виступає причиною багатьох проблем психічного розвитку молоді, сприяє девіаціям морального становлення. Порушення традиційної ціннісної ієрархії викликає формування особистісних дисгармоній. Е.Фромм відзначає, що наслідком витіснення духовних цінностей прагматичними є нездатність особистості до побудови сутнісних взаємин, оскільки із прагматичної позиції інша людина сприймається як конкурент або засіб досягнення власної мети. Гедоністична спрямованість також є "глухим кутом розвитку особистості", оскільки гедонізм стає єдиним джерелом глибоких переживань індивіда, за яких він відчуває себе соціально повноцінним (В.О.Остроглазов).

Здоровий розвиток творчої особистості в юнацькому віці визначається наявністю духовної ціннісної спрямованості, що сприяє актуалізації вищої потреби в пошуках сенсу життя (Г.О.Балл, Б.С.Братусь, С.Д.Максименко, Е.О.Помиткін, Т.М.Титаренко, В.Франкл, Е.Фромм). Методологія психологічної допомоги особистості в цьому напрямі ґрунтовно висвітлюється в наукових працях О.Ф.Бондаренка, І.Я.Медведевої, Г.І.Онищенко, В.Г.Панка, О.П.Хохліної та ін. Проте, слід зазначити, що питання розробки практичних методів сприяння моральному становленню

шляхом свідомого прийняття вищих, зокрема, духовних цінностей з урахуванням закономірностей ціннісної детермінації морального розвитку в юнацькому віці до останнього часу розроблялись недостатньо. Тому, враховуючи актуальність проблеми впливу ціннісних факторів на процес морального становлення, ми обрали тему дослідження: “Психолого-педагогічні особливості розвитку ціннісних детермінант морального становлення особистості в юнацькому віці”.

Об’єктом дослідження є моральне становлення особистості в юнацькому віці.

Предметом дослідження є ціннісна детермінація морального становлення особистості в юнацькому віці.

Мета дослідження полягає у виявленні особливостей ціннісної детермінації морального становлення особистості в юнацькому віці.

Для реалізації мети дослідження були поставлені такі **завдання**:

1. Здійснити теоретичний аналіз стану проблеми ціннісної детермінації морального становлення особистості в юнацькому віці у вітчизняній та зарубіжній науці, визначити понятійний апарат та методологічний підхід дослідження.

2. Визначити систему ціннісних детермінант морального розвитку, показників сформованості моральної сфери особистості в юнацькому віці, розробити модель та методичний інструментарій їх дослідження.

3. Дослідити структуру та зміст системи цінностей як чинників морального становлення особистості в юнацькому віці.

4. Встановити закономірності ціннісної детермінації морального становлення особистості.

Методи дослідження: теоретичні – аналіз, узагальнення, систематизація даних наукової літератури, за допомогою яких проведено теоретико-методологічне вивчення проблеми детермінаційного впливу ціннісної системи особистості на її моральне становлення; емпіричні – спостереження, анкетування, тестування, проєктивні, психосемантичні,

репертуарні методи, констатувальний експеримент; розвивальні – формувальний психолого-педагогічний експеримент, психологічний тренінг, психологічне консультування. Обробка експериментальних даних здійснювалася за допомогою кореляційного та факторного аналізу.

Експериментальна база: загальноосвітній навчальний заклад №1 м. Чечельник та Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. Експериментальною роботою було охоплено 64 особи. В основному емпіричному дослідженні брало участь 30 учнів 9-го класу та 34 студенти 3-го курсу.

Теоретичне значення дослідження полягає у поглибленні наукових уявлень про структуру та зміст системи цінностей як детермінант розвитку моральної сфери особистості в юнацькому віці; в уточненні положень ціннісно-особистісного підходу в контексті дослідження ціннісної детермінації морального становлення особистості.

Практичне значення дослідження полягає в розробці системи психодіагностичної роботи з юнацтвом.

Дані про апробацію. Матеріали й результати дослідження висвітлювалися на Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Теорія та практика психокорекції особистості» (Умань, 2021); Всеукраїнська науково-практична Інтернет-конференція (з міжнародною участю) «Психологія: сучасні методики та інновації у досвіді діяльності практичного застосування» (Умань, 2021).

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, що налічує 77 найменувань. Робота містить таблиці. Загальний обсяг роботи – 83 сторінок

ВИСНОВКИ

Узагальнення результатів магістерського дослідження дозволило сформулювати наступні висновки.

1. Теоретико-методологічний аналіз проблеми вказує на актуальність для наукової психології дослідження явища ціннісної детермінації морального становлення особистості в юнацькому віці, оскільки саме в юнацтві закладаються ті основи, на яких будуватиметься ціннісно-моральний стрижень особистості в її подальшому житті.

В якості методологічного підходу до вивчення ціннісної детермінації морального становлення доцільно використовувати ціннісно-особистісний підхід, відповідно до якого особистість розглядається як система, вищим детермінуючим рівнем якої є ієрархічна підсистема цінностей. Основними принципами даного підходу виступають принципи детермінізму, розвитку ієрархічно організованих систем, єдності ціннісно-сміслових регуляторів і поведінки особистості.

Цінності являють собою узагальнені когнітивно-емоційні смислові утворення, які мають певне змістове наповнення й поєднують домінуючі мотиви особистості в систему її значимих ставлень до дійсності. Ціннісна система є ієрархічною системою цінностей, яка детермінує ціннісну спрямованість розвитку моральної сфери і психорегуляцію моральної поведінки юнацтва. Характеристиками ціннісної системи, що забезпечують ціннісну регуляцію морального розвитку особистості, виступають: наявність чіткої ціннісної ієрархії, засвоєння буттєвих, зокрема, моральних, духовних цінностей, узгодження декларованих та діючих цінностей. У процесі засвоєння людиною цінності перетворюються в особистісні риси, які створюють психологічні умови морального становлення й істотно впливають на процес актуалізації тих або інших цінностей.

Вектор особистісного розвитку має два напрями: конструктивний й деструктивний. Конструктивний особистісний розвиток обумовлений розвитком моральної сфери, він є результатом успішного функціонування

ціннісної системи. Деструктивний розвиток є процесом формування особистісних дисгармоній і супроводжується девіаціями моральної сфери, порушенням ціннісно-моральної регуляції поведінки.

Моральне становлення особистості відбувається завдяки засвоєнню та актуалізації буттєвих, зокрема, духовних цінностей шляхом набуття культурно-суспільного й духовно-особистісного досвіду. Воно має певні етапи: формування уявлень про моральні норми (когнітивний етап), розвиток моральних переконань (емоційно-оцінювальний етап) та здійснення моральної поведінки (поведінковий етап).

Цінності виступають важливим фактором детермінації морального становлення сучасної молоді. Вплив деструктивних цінностей масової культури викликає девіації морального становлення юнацтва, які розглядаються як відхилення особистісного розвитку від ціннісно-моральної норми. Критеріями норми морального становлення в юнацькому віці виступають зрілість ціннісної системи, сформованість моральної сфери та соціально-психологічна адаптованість особистості.

2. Система ціннісних детермінант особистісного розвитку, являє собою дихотомічні особливості ціннісної системи, які можуть бути як конструктивними (детермінантами конструктивного розвитку) так і деструктивними, що обумовлюють деструктивний особистісний розвиток. Ціннісні детермінанти морального становлення особистості характеризуються певними показниками: ступенем структурованості цінностей (стійкістю ціннісної структури, наявністю чіткої ієрархії цінностей), змістом (несуперечливістю змісту цінностей, засвоєнням духовних цінностей, підпорядкованістю дефіцитарних цінностей моральним) і можливістю реалізації цінностей (узгодженістю декларованих та реально діючих цінностей). Показниками сформованості моральної сфери особистості є: засвоєння моральних принципів, сформованість моральних ставлень до інших. Здатність до морального вибору та наявність моральних якостей особистості (відповідальності, внутрішнього локусу контролю, симпатії,

довіри, уважності й поваги до людей, поступливості, чесності, безкорисливості, совісності, альтруїзму) як стійких моральних тенденцій виступають показниками актуалізації в поведінці моральних цінностей.

Моделлю вивчення прояву ціннісної детермінації морального становлення в юнацькому віці виступає взаємозв'язок ціннісно-сміслової сфери та показників морального становлення (особливостей моральної сфери у сполученні з особистісними рисами).

3. Дослідження структури та змісту системи цінностей як факторів морального становлення особистості показало: протягом юнацького віку активно відбувається структурування та ієрархізація ціннісної системи, усвідомлення й засвоєння буттєвих цінностей (інтелекту, творчості, саморозвитку, духовності), що обумовлює моральне становлення особистості. Однак, домінуючими залишаються цінності родини і спілкування, реалізація яких вимагає засвоєння етичних цінностей. Зниження відсотка осіб, які не визначилися щодо власних цінностей і збільшення кількості осіб, які активно самовизначаються з ними, свідчить про активізацію процесу ціннісного самовизначення як необхідної умови морального становлення в юнацькому віці.

Студенти, у порівнянні зі старшокласниками, демонструють вищий рівень моральності (відповідальності, здатності до морального вибору).

4. Встановлено такі закономірності ціннісної детермінації морального становлення особистості в юнацькому віці: сімейні та буттєві цінності (саморозвитку, моральності, духовності, естетики) у сполученні зі стійкістю ціннісної системи й узгодженістю декларованих та діючих цінностей сприяють моральному становленню; дефіцитарні цінності (гедоністичні, матеріальні та прагматичні) у сполученні з недостатньою сформованістю ціннісної ієрархії перешкоджають моральному становленню й психічному розвитку особистості в цілому.

Механізм ціннісної детермінації морального становлення має мотиваційний, змістовий і операціональний компоненти, які обумовлюють

зміст ціннісної спрямованості, розвиток моральної сфери, особистісних рис і створюють підстави для психологічної готовності людини до моральної поведінки. Аналіз результатів дослідження показав, що ціннісна детермінація морального становлення в юнацькому віці має свої позитивні й негативні форми прояву, тобто, може сприяти як конструктивному, так і деструктивному психічному розвитку людини.

Дослідження підтвердило, що особливостями ціннісної детермінації морального становлення в юнацькому віці виступають: сформованість належної ціннісної ієрархії (пріоритет буттєвих цінностей над дефіцитарними), стійкість, диференційованість ціннісної системи, узгодженість декларованих та реально діючих цінностей.

Суперечливість змісту ціннісної системи, домінування дефіцитарних, несприйняття духовних і моральних цінностей сприяють формуванню гедоністично-прагматичної спрямованості та індиферентності щодо моральності. Нестійкість, дифузність ціннісної структури, відсутність чіткої ієрархії цінностей викликають недостатню сформованість ціннісного стрижня особистості, що сприяє розвитку нестійкої акцентуації характеру в юнацькому віці. Наявність неузгодженості між декларованими та реально діючими цінностями, а також фрустрації при реалізації цінностей спричиняє підвищення психічної напруги.

Таким чином, у результаті проведеного дослідження була досягнута мета роботи.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми.

Перспективу подальшої роботи ми вбачаємо у розробці методів ціннісно-морального психологічного консультування, спрямованого на профілактику і корекцію детермінант морального становлення особистості.